

Vergeet ondernemers niet bij stedelijke vernieuwing

Wijkeconomie en ondernemerschap krijgen steeds meer aandacht bij de wijkaanpak. Vreemd genoeg was deze belangrijke economische pijler bij de meeste wijkactieplannen een ondergeschoven kindje. Ondernemerschap doet in beginsel een beroep op het eigen initiatief van mensen. Het eigen initiatief is zo belangrijk om wijken die in transitie zijn, in een opwaartse spiraal te brengen.

Nathan Rozema en Bianca Oude Groeniger
Labyrinth onderzoek & advies | Extenzio in Utrecht
m.m.v. Chris Veldhuijsen, Arcadis

Wanneer ik op zaterdagmorgen met mijn gezin een keer naar de Utrechtse bazaar ga en een kopje Marokkaanse nanah-thee (muntthee) drink, zie ik een jongen uit mijn wijk (Kanaleneiland) zijn vader helpen met theeschenken. Ik herkende hem van de grote groep jongens die in de buurt op een hoek (tegenover de mosquitos) hangt en vaak een kat-en-muis-spel speelt met de politie. Meestal zijn zij de politie hierbij te vlug af. Er is een grote kans dat deze jongen bij diverse instanties bekend staat als een probleemjongere. Toch staat deze jongen op zaterdag en zondag voor dag en dauw met zijn vader op om op de bazaar in hun kleine (familie) onderneming te werken. Ik vertel dit voorbeeld omdat ondernemerschap, eigen initiatief, mensen een trots en drive kan geven die vaak niet met trainingen en hulp van professionals is aan te leren. Bovendien heeft het ondernemerschap aanzien. Niemand van de vrienden en kennissen uit de wijk kijkt neer op deze jongen die in het weekend met zijn vader bijklust, sterker nog dit wordt gerespecteerd en doet de ronde.

In de vele interviews die wij met bewoners en ondernemers in de wijken houden, komen wij soortgelijke verhalen regelmatig tegen. De sikh-eigenaar van een snuisterijenwinkel in Den Haag, die aangaf het werken onder

een baas in het magazijn zat te zijn en altijd al van een eigen zaak had gedroomd. De jonge Marokkaanse bedrijfseconoom bij het Rijnbaan winkelcentrum in Kanaleneiland koos ervoor om een slagerij over te nemen en heeft nu meerdere winkels. Uit deze interviews blijkt dat mensen trots zijn op hun onderneming en dat het grip geeft op hun leven.

Behalve dat ondernemerschap positief is voor het welzijn van individuen, kan het ook positieve effecten hebben op de wijk. Het opzetten van een theehuis in de Utrechtse wijken Transwijk en Kanaleneiland heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat veel minder jongeren op de straat rondhingen en overlast veroorzaakten. Dagelijks komen er meer dan vijftig jongeren in het theehuis. De ondernemers van het theehuis hebben bovendien een voorbeeldfunctie voor de jongeren. Een ander voorbeeld is de Marokkaanse ondernemer 'Brom' met een schoonmaakbedrijf en uitzendbureau met meer dan honderd medewerkers. Naast het feit dat deze ondernemer uit de Utrechtse wijk Overvecht werk verschaft aan Utrechters uit de prachtwijken, is deze ondernemer ook actief in het maatschappelijk veld. Hij is onder andere de spil achter de zelforganisatie Tamount. Deze organisatie heeft huiswerkbegeleiding en buurtvaders in verschillende Utrechtse wijken door – en vooral met – Marokkaanse ouders.¹ Toen het welzijnswerk vierkante meters moest inleveren en daarnaast de uitvalsbasis van de buurtvaders in gevaar kwam, hebben de buurtvaders van Tamount onder leiding van Brom (samen met de huurdersvereniging Maasplein en met hulp van het wijkpastoraat) voorgesteld om het pand in zelfbeheer te nemen. Dit is uiteindelijk met hulp van woningcorporatie Boex gelukt en op 9 november is 'de nieuwe jutter' geopend door prinses Maxima. Brom werkt sinds 1990 hard aan zijn bedrijf en

blijft in de wijk in actie. Sterker nog: hij heeft nog niet zo lang geleden zijn eigen pand in Overvecht laten bouwen. Een voorbeeld van bovenstaande constatering komt voort uit onze analyse (eind 2007, begin 2008) van de veertig wijkactieplannen voor de Vogelaarwijken. Tot onze verbazing bleek dat talloze wijkactieplannen met geen woord over wijkconomie en ondernemerschap reppen, en dat andere hier slechts met vage bewoordingen en zonder concrete uitwerkingen naar verwijzen. Van de veertig krachtwijken bleek dat slechts zes wijken op het stimuleren van kleinschalig ondernemerschap hadden ingezet. Den Haag, Deventer en Eindhoven (met de wijk Woensel) zijn de enige die een kopje 'wijkconomie' aan hun wijkplan hebben toegevoegd. De meeste gemeenten hebben ondernemerschap of wijkconomie kort aangestipt onder het kopje 'werk'. Vrijwel geen enkele gemeente heeft deze plannen uitgewerkt in concrete maatregelen. Den Haag was de gemeente die de plannen het beste heeft uitgewerkt, gevolgd door Eindhoven met de wijk Woensel, en Deventer met de Rivierenwijk. Echter, de overige wijkactieplannen bleven hier ver bij achter. Ook MKB-Nederland (brancheorganisatie voor het midden- en kleinbedrijf) geeft aan dat er te weinig concrete uitwerking aan de plannen wordt gegeven. Zij stelde zelfs dat de plannen van (ex-)minister Vogelaar (Wonen, Wijken en Integratie) een 'stille dood zouden sterven zonder aandacht voor ondernemerschap in de wijken'.

De gebrekkige aandacht van beleidsmakers voor ondernemerschap valt niet te verklaren door een tekort aan enthousiasme voor het ondernemerschap bij wijkbewoners in de krachtwijken. Uit onze onderzoeken blijkt dat micro-ondernemerschap en in het bijzonder allochtoon ondernemerschap sterk leeft onder veel bewoners van de

prachtwijken. Dit is onder andere terug te zien in de startersquotes. Allochtone ondernemers starten veel vaker een bedrijf (14,5%) dan autochtone ondernemers (8,9%). Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) geven aan dat er de afgelopen jaren een toename van het aantal klein- en middenbedrijven plaats heeft gevonden tegenover een daling van het aantal grote bedrijven. Des te opmerkelijker is het dat er in gemeentelijke plannen nog te vaak de nadruk gelegd op het aantrekken van grote bedrijven terwijl de toekomst juist in het midden- en kleinbedrijf lijkt te zitten. Gemeenten die niet voldoende aandacht besteden aan het midden- en kleinbedrijf, negeren de meerderheid van ondernemend Nederland (zie bovenstaand kader). Het midden- en kleinbedrijf kan van belang zijn voor het realiseren van prachtwijken, aangezien de helft van deze bedrijven niet op bedrijventerreinen, maar in het centrum (35%), aan de rand van het centrum (6%) of in de woonwijken (11%) te vinden zijn. Het gaat in totaal om ruim 380.000 bedrijven². Een behoorlijk deel van de kleinschalige bedrijvigheid vindt dus in de woonwijken zelf plaats. Kleinschalige bedrijven en bijbehorende huisvestingswensen maken dat deze bedrijvigheid goed in de woonwijken inpasbaar is.

Bedrijfsstart

De potentie voor ondernemerschap is groot en dat blijft niet onopgemerkt. Donderdag 11 september 2008 maakte staatssecretaris Heemskerk van Economische Zaken (EZ) tijdens het seminar Microfinanciering bekend dat er in Nederland een landelijk netwerk voor microfinanciering komt.

Microfinanciering is interessant voor probleemwijken, omdat een aanzienlijk deel van de doelgroep (1.6 miljoen mensen) voor microfinanciering een inkomen heeft van

Allochtone ondernemers starten veel vaker een bedrijf (14,5%) dan autochtone ondernemers (8,9%)
(Foto Lex Broere)

Uit onderzoek blijkt dat de wijk economie van groot belang is voor de leefbaarheid in de wijken (Foto Lex Broere)

beneden de 1.500 euro (875.000 mensen), van niet-westerse allochtone afkomst is (325.000 mensen), woonachtig is in achterstandswijken (270.000) en voor een belangrijk deel laag opgeleid is (280.000 mensen). Veel van deze kenmerken hangen met elkaar samen. Zo wonen veel niet-westerse allochtonen vooral geconcentreerd in achterstandswijken in de grote steden. Ook hebben zij een relatief laag inkomen en een relatief laag opleidingsniveau. De doelgroep voor microfinanciering – en dus ook de potentiële bevolking voor ondernemerschap – bevindt zich dus voor een belangrijk deel in de “achterstandswijken”, aldus de verkennende studie.

Uit het hier voorgaande kan worden afgeleid dat er sprake is van veel ondernemerschap, en dit zit vooral in het midden- en kleinbedrijf. Daarnaast valt op dat er veel potentiële ondernemers zijn, en deze personen bevinden zich voor een belangrijk gedeelte in de wijken. Hoe kunnen wij deze potentie daadwerkelijk benutten? Mogelijk geeft onderstaand onderzoek hiervoor aanwijzingen.

Onderzoek uitgevoerd door de Rabobank en EZ Gemeente Amsterdam (2008) toont aan dat de wijk economie van groot belang is voor de leefbaarheid in de wijken. Dit is een van de weinige onderzoeken naar dit onderwerp. Bij dit onderzoek is er gekeken naar drie krachtwijken: Bos en Lommer, Nieuwendam-Noord & De Banne en Transvaal & Indische Buurt. “Deze wijken zijn onderling en met twee referentiewijken vergeleken op

prestaties van bedrijven, op de betekenis van de wijk voor de bedrijven en op de betekenis van de bedrijven voor de wijk” (Aalders et al., 2008:3). De referentiewijken zijn hierbij De Pijp en Westerpark. Dit zijn twee wijken waar het nu prettig wonen, werken en recreëren is. Vroeger kenden ook deze wijken achterstanden op sociaal en economisch gebied, terwijl de wijk economie op dit moment floreert en een belangrijke rol in de leefbaarheid vervult. Deze twee wijken staan dus symbool voor de potenties die de krachtwijken in zich hebben. Voor het onderzoek is een grootschalige enquête uitgezet waaraan 400 ondernemers hebben deelgenomen. De onderzoekers stelden zich de volgende onderzoeksvraag: *Hoe kan de wijk economie in de drie krachtwijken worden versterkt, zodat zij kan bijdragen aan de leefbaarheid in deze wijken* (Aalders et al., 2008:3).

Wijk economie

De Indische Buurt en de wijk Transvaal in Amsterdam staan bekend als woonwijken met weinig bedrijfsnijverheid. In dit gebied zijn echter 1.337 bedrijven gevestigd, waarvan verreweg het grootste deel midden- en kleinbedrijf (MKB) is. De bedrijven in Transvaal en de Indische Buurt zijn samen goed voor 3.723 arbeidsplaatsen. Het gaat hier feitelijk om bijna 1 procent van alle werkgelegenheid in Amsterdam. De wijk De Banne in Amsterdam-Noord heeft een grote werkgever in het BovenIJ ziekenhuis. Dit ziekenhuis levert relatief veel arbeidsplaatsen op, waardoor bedrijven in de wijk economie slechts de

helpt van de banen voor hun rekening nemen. Overigens lijkt het aandeel van MKB-arbeidsplaatsen in de totale werkgelegenheid van Amsterdam laag, maar dit komt doordat het moeilijk is om een vergelijking te trekken met de percentages in de wijken. De totale werkgelegenheid van Amsterdam omvat namelijk, naast werkgelegenheid in de wijken, ook alle werkgelegenheid op bedrijfsterreinen en kantoorparken.

Een van de belangrijkste conclusies van het onderzoek was dat de wijk economie van groot belang is voor de leefbaarheid in de wijken. De bedrijven in de wijk bieden werkgelegenheid aan mensen in de wijk, investeren in hun pand (en dus ook in de wijk) en leveren voorzieningen aan bewoners in de wijk. Ze zijn ook belangrijk voor de sociale leefbaarheid in de wijk. De ondernemer draagt hieraan heel concreet bij door overlast te melden bij de gemeente, de woningbouwvereniging of de politie, klachten te melden over beheer of onderhoud, inspraakavonden bij te wonen, wijkfeesten te organiseren en vrijwilligerswerk te doen. Kortom, het MKB levert volgens het onderzoek een grote bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de wijk. Dat betekent dat aandacht voor het MKB, of de wijk economie in het algemeen, van belang is voor de stedelijke vernieuwing en wijkaanpak en ook in beleid moet terugkomen.

Een andere belangrijke uitkomst toont cijfermatig aan wat wij bij de vele interviews in diverse wijken al tegenkwamen, namelijk dat een belangrijk deel van de ondernemers in de wijk, ook in de wijk woont. Uit dit onderzoek blijkt dat gemiddeld de helft van de ondernemers in dezelfde wijk woont, als waarin het bedrijf is gevestigd. In de krachtwijken ligt dit percentage nog hoger, maar tegelijkertijd geven ondernemers hier aan dat zij hun wijk minder hoog waarderen als het gaat om bebouwing, openbare ruimte, gezelligheid en veiligheid. Zij zijn dan ook minder gehecht aan hun wijk, dan de ondernemers in de referentiewijken. Verder valt het de onderzoekers op dat in de Krachtwijken het percentage grotere bedrijven, dat al langer in de wijk is gevestigd, lager is dan in de referentiewijken. Volgens hen zijn de 'grotere blijvers' nu juist de bedrijven die vaker plannen blijken te hebben om hun personeelsbestand uit te breiden en vaker investeren in hun bedrijfspand. Kortom, de bedrijven die juist hard nodig zijn in de wijkaanpak.

Dit maakt ook meteen de verbeterpunten duidelijk voor de krachtwijken en de noodzaak voor aandacht hiervoor in de plannenmakerij en inspraak. Hier liggen ook concrete kansen voor woningcorporaties en gemeenten. In de meeste krachtwijken hebben corporaties veel bezit, wat betekent dat zij met hulp van gemeenten op het gebied van regelgeving een duidelijke rol kunnen spelen in o.a. het aanbod van vastgoed en mogelijkheden voor ondernemers in die wijken. Daarnaast kunnen zij bij het uitzetten van opdrachten, juist ook naar ondernemers uit de wijken kijken, zoals kleine aannemers voor het onderhoud, reclame en communicatiebureaus voor inspraak-

avonden, etc. Zij kunnen kansen creëren, maar moeten daarvoor wel meer kennis van dit andere segment krijgen. Zo kan er bijvoorbeeld gedacht worden aan omzet gerelateerde huren voor starters, flexibele concepten die bijvoorbeeld in New York veel worden toegepast, maar ook gelden voor de ondernemers op Schiphol.

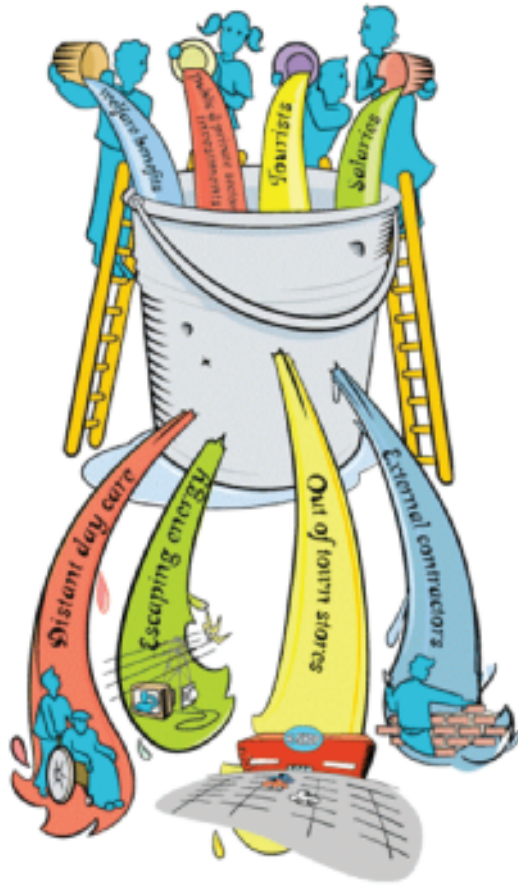
Ondernemers zijn best bereid om hun tijd ergens in te investeren

Dat de participatie van ondernemers een belangrijke bijdrage aan stedelijke vernieuwing kan leveren, hebben wij hierboven betoogd. Echter, hoe moet dit tot stand komen? Hoe krijgen we de ondernemer, met zijn drukke agenda, zo ver dat hij gaat participeren? Ondernemingen in wijken vallen over het algemeen onder het kleinschalig ondernemerschap. Veelal gaat het hierover eenmanszaken en familiebedrijven. Deze mensen moeten hard werken om zich staande te houden. Aan de andere kant zijn het ook ondernemende mensen die bereid zijn te investeren, mits ze er iets voor terug zien. De oplossing ligt waarschijnlijk in het 'voor-wat-hoort-wat' principe. Ondernemers zijn best bereid om hun tijd ergens in te investeren, mits ze er iets voor terug zien. Daarom zou het goed zijn om ze er inderdaad iets voor terug te geven. Ondernemers kun je betrekken bij wonen, werken, leren, integreren en veiligheid. Professionals en veel organisaties, krijgen ook betaald voor hun werk in de wijk. Waarom zouden ondernemers het dan voor niets moeten doen?

Duurzame rol

Er bestaat natuurlijk een verschil tussen een participatieavond en een duurzame rol in het stedelijke vernieuwingsproces van de wijk. De ondernemers, maar ook de bewoners die een duurzame rol willen vervullen mogen hier best voor worden beloond. Het meest verstandig is dat dit mensen zijn die zichzelf aanbieden en die goed bekend zijn met de wijk. Het is de bedoeling dat zij meerdere belangen in de wijk vertegenwoordigen; een grote achterban in de wijk is essentieel. Hiervoor moet je vooraanstaande mensen uit de wijkgemeenschap hebben. Wie kunnen dat beter zijn dan de ondernemers?

Het is wel beangstigend voor gemeenten om de touwtjes wat meer uit handen te geven. Vooral omdat de verantwoordelijkheid nu niet meer bij andere organisaties of instellingen komt te liggen, maar bij bewoners en ondernemers zelf. Edelenbos (2006) geeft aan dat de lokale bestuurders wel het een en ander uit handen zullen moeten geven. Bewoners en ondernemers steken niet hun

actief. Ze zijn dus vrijwel onzichtbaar, maar daarmee niet minder belangrijk.

Mariahoeve werkt!

De gemeente heeft toen in eerste instantie bij bewoners-inspraakavonden voor de wijkontwikkeling ook de ondernemers uitgenodigd. Dit werd geen groot succes, omdat naar mening van de ondernemers er te veel over stoeptegels werd gepraat en te weinig over onderwerpen die de ondernemers aanspraken. Later is er apart voor de ondernemers, die niet alleen schriftelijk, maar ook persoonlijk waren uitgenodigd een bijeenkomst georganiseerd. Dit is uiteindelijk uitgemond in het project "Den Haag, Mariahoeve werkt!" (Kenniscentrum stedelijke vernieuwing, 2008). De aanpak van dit project is gebaseerd op de Engelse methode 'plugging the leaks'. De kerngedachte hiervan is dat de wijk als een economische eenheid wordt beschouwd en de bewoners als (potentiële) ondernemers die in hun eigen wijk de economie kunnen aanjagen. Uit onderzoek in de wijk bleek namelijk dat de ondernemers elkaar vrijwel niet kenden, waardoor er veel geld uit de wijk weg lekte.

Uit onderzoek in de wijk bleek dat de ondernemers elkaar niet kenden

handen uit de mouwen als zij geen verantwoordelijkheden krijgen. Deze mensen moeten daarom de beschikking krijgen over een eigen budget om de wijk te verbeteren. Ze moeten zelf de verantwoordelijkheid krijgen voor de uitvoering en het draagvlak voor hun ideeën. De gemeente functioneert dan slechts als toezichhouder, zij het op afstand en op hoofdlijnen. Op deze manier zullen bewoners- en ondernemersinitiatieven niet aan bureaucratische regels ten onder gaan.

Een goed voorbeeld van het benutten van het ondernemerspotentieel in de wijk is de aanpak die met vallen en opstaan is ontwikkeld in de wijk Mariahoeve in Den Haag. Door ondernemers zelf verantwoordelijk te maken voor de aanpak, werden ondernemers zelf actief in de uitwerking daarvan. Het project ontstond toen Economische Zaken een verzoek vanuit de gemeenteraad kreeg om 'iets' met thuiswerkers en wijkconomie te gaan doen. Dit in verband met de herstructurering in de wijk. Hier verwachtte men in eerste instantie niet veel van, aangezien Mariahoeve een typische naoorlogse woonwijk is, met weinig zichtbare bedrijvigheid. Dit beeld veranderde radicaal toen zij in samenwerking met de Kamer van Koophandel het handelsregister indoken. Het bleek dat in deze wijk met 13.500 inwoners, op ongeveer 800 adressen in de wijk een bedrijf is gevestigd. Hiervan zijn ongeveer 500 ondernemers vanuit huis

De bedoeling van 'plugging the leaks' is om deze lekken te dichten en het geld binnen de eigen wijk te houden. Een praktisch voorbeeld hiervan is dat ondernemers gaan samenwerken. Uit gesprekken met ondernemers blijkt dat hier behoefte aan is (Kenniscentrum stedelijke vernieuwing, 2008). Heeft de ondernemer veel drukwerk, dan gaat hij nu naar een ondernemer binnen de wijk die dit kan organiseren. Wordt er een congres of bijeenkomst in de wijk georganiseerd dan wordt er een cateraar van binnen de wijk ingeschakeld. Vroeger zocht men deze diensten nog buiten de wijk, maar het project is erop gericht om het ondernemerschap in de wijk letterlijk en figuurlijk zichtbaarder te maken en de samenwerking en handel binnen de wijk te stimuleren. Nu ondernemers van elkaars bestaan afweten hebben zij de mogelijkheid om bijvoorbeeld gezamenlijk hun spullen groot in te kopen en zo financiële voordelen te behalen. Ondernemers en de wijk ondervinden voordeel van het project en hebben meer contact met elkaar. De wijk krijgt op deze wijze een beter imago, namelijk die van een bruisende ondernemende wijk. Dit trekt tevens nieuwe ondernemers aan, wat de diversiteit en levendigheid in de wijk ten goede komt.

In de huidige ideeën over participatie en stedelijke vernieuwing wordt de belangrijke rol van ondernemers vergeten. Een gezonde wijk bestaat uit een mix van wonen, winkelen, ondernemen en werken. Dit betekent dat je met meer doelgroepen dan alleen de bewoners te maken hebt. Ook de ondernemers spelen een belangrijke rol bij stedelijke vernieuwing. Zij zijn het die het imago van de wijk mede bepalen, die ontmoetingsplekken creëren in de wijk en zij zorgen voor levendigheid (en leefbaarheid) op straat. Participatie, van zowel bewoners als ondernemers, is belangrijk om draagvlak te ontwikkelen en achterstanden op het gebied van werkgelegenheid en economie weg te werken. De kracht van de veertig aangewezen wijken, maar ook van de wijken die buiten de boot zijn gevallen, ligt bij de bewoners en ondernemers zelf. Hierbij zouden bureaucratische valkuilen moeten worden geslecht, zodat er ruimte komt voor de realisering van burgerinitiatief. Straatman (2008) haalt in deze context aan dat hierbij geen betuttelende overheid past. De betrokkenheid van de ondernemers in de wijk moet worden geactiveerd. Want zij maken, naast de bewoners, het verschil en bepalen de toekomst van de prachtwijken.

Noten

- 1 (zie ook: AD Utrecht, 01-01-2006, 'Theater houdt jeugd van de straat')
- 2 Hierbij zijn de snelgroeende groep ZZP'ers voor een gedeelte niet meegeteld, omdat het hier gaat om bedrijven met een vestiging en ZZP'ers nog niet binnen deze definitie hoeven te vallen. Bovendien kan een bedrijf gevormd worden door meerdere bij de KvK ingeschreven ondernemers. Daarom zijn er meer ondernemers dan bedrijven. Het begrip zelfstandige zonder personeel (ZZP) raakt snel bekend in Nederland, maar er bestaat nog geen formele definitie van deze groep ondernemers. Ook binnen de registratie van ondernemers bij de Kamer van Koophandel wordt geen specifieke informatie vastgelegd waarmee een ondernemer als zodanig kan worden onderscheiden.

Referenties

- Aalders, R., A. Bakkeren, J. Kok en T. Twigt (2008), *De kracht van de wijk, Belang van wijk economie voor de leefbaarheid in Amsterdamse Krachtwijken*. Rabobank en EZ Gemeente Amsterdam.
- Aldrich, H. E. en R. Waldinger (1990), 'Ethnicity and Entrepreneurship'. *Annual Review of Sociology*, 16, pp. 111-135.
- Beek, ter H.M., D. Leveling en C. van Rij (2005), *Wijk economie in Zuid-Holland; aanpak, best practices en succesfactoren*. Regionplan, provincie Zuid-Holland.
- Edelenbos, J. (2006), 'Buurtgericht beleid en vertrouwen'. *Openbaar bestuur*, 16 (3), pp. 24-25.
- G27 (2007), *Actieplan Wijk economie*. Schiedam.
- Graaf, H. van de en R. Hoppe (2000), *Beleid en politiek, een inleiding tot de beleidswetenschap en de beleidskunde*. Bussum, Coutinho.
- Kenniscentrum Stedelijke Vernieuwing (KEI) (2008), *Den Haag, Mariahoeve werkt!*, www.kei-centrum.nl.
- Kamer van Koophandel Nederland (2007), *Ondernemersprofiel 2007*.
- Kamer van Koophandel Nederland (2007), *Startersprofiel 2007*.
- Rozema, N. en B. Oude Groeniger (2008), *Wijk economie als drijvende kracht voor wijk verbetering*. Onderzoeksbureau Labyrinth|Extensio.
- Scase, R. en R. Goffee (1980), *The Real World of the Small Business Owner*. Routledge, London.
- Straatman, E. (2008), 'Integraal stedelijk vernieuwingsbeleid? Stel de bewoners centraal!'. *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, april 2008, pp 22-28.
- Weijer, van de F. (2008), *Geluk bij een ongeluk*. Kei-Column, Kenniscentrum Stedelijke Vernieuwing.

Internetbronnen

- www.cbs.nl en <http://statline.cbs.nl>
- www.theotherbusinessman.nl geraadpleegd op 20 oktober 2008
- www.pluggingtheleaks.org geraadpleegd op 10 december 2008
- Kenniscentrum stedelijke vernieuwing, 2008, www.kei-centrum.nl geraadpleegd op 10 december 2008
- MKB Servicedesk, 2007, <http://www.mkb servicedesk.nl/2230/sterke-stijging-allochtone-ondernemers.htm> geraadpleegd op 9 september 2008
- www.kvk.nl en Persbericht 17 juli 2007: http://www.kvk.nl/overdekamervankoophandel/035_Persberichten/archieflandelijkepersberichten/20070717spectaculairegroeiaantalpostorderbedrijven17juli2007.asp
- www.nicis.nl
- "Conferentie Wijk economie: De slag naar de praktijk", 25-06-2008 http://www.nicis.nl/nicis/bijeenkomsten/verslagen/2008/06/Wijk economie_1008.html en <http://www.nicis.nl/kenniscentrum/binaries/nicis/bulk/bijeenkomsten/2008/6/verslag-wijk economie-25-juni-2008.pdf>
- "Etnisch ondernemerschap biedt positieve mogelijkheden citymarketing"
- 08-04-2008 http://www.nicis.nl/nicis/nieuwsopdatum/EconomieenInnovatie/Ondernemen/Cultureelondernemen/Interview-Beckers_1002.html
- "Rol van de gemeente in de wijk economie moet beter"
- 03-06-2008 http://www.nicis.nl/nicis/nieuwsopthema/EconomieenInnovatie/Wijk economie/Interview-Rozema_1007.html
- "Groeïende ondernemingen vertrekken uit de wijk" http://www.hetkenniscentrum.nl/stedelijke economie/dossiers/Economie/Ondernemen/Ondernemenalgemeen/Werk-aan-de-wijk_1037.html